

5. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 263, 8 арк.
6. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 264, 10 арк.
7. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 390, 9 арк.
8. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 1499, 100 арк.
9. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 3844, 33 арк.
10. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 4222, 24 арк.
11. Держархів Волинської обл., ф-46, оп. 9, спр. № 260, 8 арк.
12. Юрчук Л. В. Репресивні органи польської влади в боротьбі проти українського національно-визвольного руху у прикордонних повітах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Юрчук Л. В. – Львів, 2010. – 23 с.
13. KOP w druga rocznicę objęcia służby na granicy Rzeczypospolitej 1925–1926. – Warszawa, 1927. – 60 s.
14. Jabłonowski M. Wywiad Korpusu Ochrony Pogranicza 1924–1939 / M. Jabłonowski, J. Prochwicz. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 2004. – 326 s.
15. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybor dokumentow / wstęp Marek Jabłonowski, współpraca Jerzy Prochwicz ; Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytet Warszawski. – Warszawa ; Pułtusk, 2001. – 784 s. (+ 24 s. Materiały ikonograficzne).

УДК 94(477.82)«1920-1930»323.2

О. Ю. Ленартович –
доктор історичних наук,
професор кафедри нової та сучасної історії України
Східноєвропейського національного університету
імені Лесі Українки

Теоретичні засади українського націоналізму

*Роботу виконано на кафедрі нової та сучасної історії України
СНУ ім. Лесі Українки*

У статті розглянуто теоретичні засади українського націоналізму періоду 1920–1930-х рр. Здійснено аналіз понятійного апарату, який має володіти науковець, що досліджує проблеми національно-визвольного руху. З'ясовано змістове навантаження термінів: нація, націоналізм, національно-визвольний рух, інтегральний націоналізм, чинний націоналізм. Визначено характер зовнішніх впливів на формування української теорії націоналізму.

Ключові слова: нація, націоналізм, національно-визвольний рух, інтегральний націоналізм.

Ленартович О. Ю. Теоретические основы украинского национализма. В статье рассматриваются теоретические основы украинского национализма периода 1920–1930-х гг. Анализируется смысловой аппарат, которым должен владеть исследователь, занимающийся проблемами национально-освободительного движения. Определено смысловое значение терминов: нация, национализм, национально-освободительное движение, интегральный национализм. Определен характер внешних влияний на формирование украинской теории национализма.

Ключевые слова: нация, национализм, национально-освободительное движение, интегральный национализм.

Lenartovych O. Yu. Theoretical Foundations of Ukrainian Nationalism. In the article the theoretical foundations of Ukrainian nationalism period 1920–1930's conceptual apparatus that analyzes must possess researcher dealing with the problems of the national liberation movement. Defined terms semantic load-nation, nationalism, national liberation movement, integral nationalism, nationalism is valid. The character of external influences on the formation of Ukrainian nationalism theory. Each nation's inherent nationalism. It creates a world in which the center of a national identity. It is manifested in daily life (use of native language, national service, promoting their own history, patriotic upbringing of children in the family), the creation of cultural and educational institutions, and finally, the creation of political parties. The desire to revive the Ukrainian nation state embodied in the creation of Ukrainian People's Republic during the Revolution of 1917–1920, the armed struggle UPA during the Second World War, the activities of dissidents and others. Thus, the proposed issues is relevant because it provides an opportunity to understand the ideological foundations of the national liberation struggle, the ultimate goal and the means to achieve it.

Key words: nation, nationalism, national-liberation movement, integral nationalism.

© Ленартович О. Ю., 2013

Постановка наукової проблеми та її значення. Кожній нації притаманний націоналізм. Він формує світогляд у центрі якого є національна самоідентифікація. Вона виявляється в повсякденному побуті (використанні рідної мови, національного одягу, популяризація власної історії, патріотичному вихованні дітей у сім'ї), створенні культурно-просвітницьких організацій і, нарешті, у творенні політичних партій. Прагнення української нації до відродження державності втілювалося у створенні Української Народної Республіки в період революції 1917–1920 рр., збройній боротьбі УПА в роки Другої світової війни, діяльності дисидентів тощо. Отже, запропонована проблематика є актуальною, адже дає можливість зрозуміти ідеологічні засади національно-визвольної боротьби, кінцеву мету та засоби її досягнення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ідеологи українського націоналізму 1920–1930-х рр. керувалися емоціями. Їхні праці містили заклики та гасла, розраховані на формування певних стереотипів поведінки: пріоритету національних інтересів над особистими та класовими, культу національних героїв, потребі принести себе в жертву заради найвищої мети – відродження української державності. В їхній публіцистиці визначалася модель, за якою має формуватися характер українця, пропонувалося дотримуватися визначених правил життя [1, арк. 1–5]. Такі публікації знаходили підтримку серед молоді, формували її світогляд, політичну позицію, заохочували до активної боротьби. Водночас старше покоління, інтелігенція обережно ставилися до радикалізму, віддаючи перевагу більш поміркованим політичним рухам.

Досліджуючи проблему національно-визвольного руху, не можна обминути аналізу понятійного апарату, зокрема термінів «нація», «націоналізм», «український інтегральний націоналізм». Спробуємо окреслити їхнє змістове навантаження.

Слово «нація» походить від латинського *natio* (рід, плем'я). Термін виник у Давньому Римі, де так називали групи чужинців із певного регіону, зазвичай об'єднаних кровними зв'язками, які не мали таких прав, як громадяни Риму. З часом він трансформувався й асоціюється із певною етнічною групою, що проживає на певній території та має спільну історичну та культурну спадщину. Таке сприйняття «нації» побутує, але є неповним і обмеженим.

Один із перших українських дослідників теорії походження нації В. Старосольський (1878–1942 рр.) у праці «Теорія нації», опублікованій у 1922 р., висловив думку про нестійкість окремих прикмет, які вважають визначальними для формування цього поняття, зокрема расова спільність, культурні традиції, мовна ідентичність. Автор наголошує, що чистих рас не існує в природі, культурні традиції змінюються під впливом зовнішніх чинників (взаємопроникнення культур), існує практика багатомовності населення (використання іноземних мов, існування говірок в українській та інших мовах). Виходячи з такої логіки, автор вважав основною ознакою нації її політичні прагнення до створення держави. «Матір'ю» нації В. Старосольський називає політичну боротьбу [2, с. 156].

Виокремлювали політичний складник як визначальний для характеристики терміна «нація» й ідеологи українського націоналізму, зокрема Д. Донцов. У праці «Підстави нашої політики» він наголошував, що «українці – се ні люд, ні народ, се нація, нація політична, бо перший не має взагалі ніяких історичних традицій, ... другий – має традиції, але одинокі, лише культурницькі». «Нація, – зазначає Д. Донцов, – в котрій воля до власного політичного ідеалу, до політичного чину ще не розвинена, або розвинена рудаментарно, власне не нація, а тільки народ» [3, с. 102–103]. Використовуючи таку логіку, автор робить висновок, що головна мета української політики – плекати національно-державний, а не національно-культурний ідеал.

Такі ідеї було покладено в основу пропагандистських матеріалів, спрямованих на формування світогляду українського революційного націоналізму, яскравим представником якого стала ОУН. Поширювалася думка про те, що: «Держава – це “нація в однострою”, – це зорганізована нація. Держава, у якій панує нація, – це національна держава. Нація – це чоловік, де тулуб – є селянство, руки і ноги – робітництво, а голова є провід, еліта...» [4, арк. 50].

Подібну позицію відстоював відомий теоретик українського націоналізму П. Полтава у працях «Чому ми називаємо себе націоналістами» та «Елементи революційності української нації». Автор стверджував, що «нація – найвищий тип органічної людської спільності, що при найбільшій своїй психологічній та суспільній зрізничкованості має свою одну внутрішню форму, витворену на ґрунті подібного природного положення, спільного пережиття історичної долі та невпинного стремління здійснитися в повноті силової натури». Таким чином, визначаючи поняття «нація», П. Полтава ак-

центрував увагу на двох визначальних чинниках – етнічному (спільні етнічні ознаки, культура, історія) та політичному (прагнення вибороти національну державність) [5, арк. 55; 6, арк. 462].

Серед сучасних дослідників немає єдності у визначенні змісту терміна «нація». Г. Касьянов схиляється до думки про багатогранність цього поняття і поряд з культурною та етнічною єдністю наголошує на потребі спільної політичної мети (боротьба за державність, її утвердження та вільний розвиток) [7].

І. Іваненко вважає термін «український народ» тотожним терміну «українська нація» й визначає етносоціальну спільноту, яка ідентифікує себе, як власний самобутній етнокультурний та етнополітичний механізм на власній споконвічній етнічній території [8, с. 634].

Етнічний компонент є визначальним у сучасному розумінні поняття «нація» в Україні. Можна погодитися з думкою Г. Касьянова, що основними причинами цього стало довготривале іноземне панування, яке припало на період формування української нації, насадження іноземної культури, чужих форм суспільної організації, нав'язування ідеологічних догм, які заперечували існування української нації або зводили його до вужького поняття етнічної групи.

На нашу думку, для характеристики цього терміна потрібно враховувати політичний складник, адже в сучасному суспільстві домінує громадянська самоідентифікація індивідів. Тобто належність до спільноти визначається громадянством, а не етнічною приналежністю. Ця модель відображає домінуючі політичні інтереси загалом щодо державного суверенітету. Аналізуючи світові інтеграційні процеси, можна висловити здогад, що в майбутньому «нація» стане поняттям, у якому етнічний складник не буде визначальною характеристикою. У сучасному світі спостерігаються тенденції до формування європейської та азійської націй як наслідок всеохопної глобалізації.

Таким чином, поняття «нація» є дуже містким і включає в себе, окрім етнічної ідентичності, політичну спільність інтересів громадян, що можуть належати до різних етнічних груп. При цьому етнічний складник поступово втрачає домінуючу роль у процесі національної ідентифікації індивіда.

Термін «націоналізм» з'явився в українській публіцистиці приблизно у 80–90-ті роки XIX ст. й ототожнювався з патріотичними почуттями, діяльністю, спрямованою на захист культурних прав нації. На рубежі XIX–XX ст. відбувся поділ українського визвольного руху на окремі конкурентні течії. Боротьба між ними призвела до ідеологізації та поляризації поняття «націоналізм». Майбутній теоретик українського націоналізму Д. Донцов у молоді роки виступав категорично проти цієї, на його думку, шовіністичної ідеології. Подібна позиція простежується і в працях М. Грушевського, який навесні 1917 р. підкреслював, що він та його однодумці завжди виступали проти «національного шовінізму» й наголошував: «...оборонці української національності не будуть націоналістами» [9, с. 106–107].

Поряд із такою позицією існувало й інше розуміння цього поняття. М. Міхновський та інші представники радикально-націоналістичних течій уживали термін «націоналізм» як синонім терміна «національна свідомість», надаючи йому позитивного змісту.

Після поразки Української революції 1917–1920 рр. термін «націоналізм» увійшов до широкого вжитку. Величезна кількість українських політичних діячів почали асоціювати себе з національно-визвольним рухом та націоналізмом. Було визначено кінцеву мету руху, а саме: незалежність, державність, соборність української нації. Публікація у 1926 р. книги Д. Донцова «Націоналізм» і дискусія довкола неї в українській публіцистиці, вихід праць ідеологів ОУН Ю. Вассіяна, М. Сціборського та інших призвели до того, що ідентифікація «українського націоналізму» з ОУН стала усталеною традицією [10, с. 369].

Слід зауважити, що теорія Д. Донцова дістала назву «чинний націоналізм» і була не програмою до дії, а відображала основні засади побудови світогляду українців. Автор пропонував відмовитися від раціоналізму, прагнув прищеплення волі до влади, фанатичної віри у свою правду, харизму вождя, самопожертви та нетерпимості до інших ідеологій. Подібні підходи призвели до асоціації націоналізму з такими поняттями, як культ насильства, ірраціоналізм. Для демократів, соціалістів та комуністів Д. Донцов був і досі є речником «українського фашизму». Українські націоналісти теж критикували його – за відсутність духовного начала. Однак, поминаючи всі ці закиди й звинувачення, потрібно ствердити, що праця «Націоналізм» Д. Донцова посідає важливе місце в розвитку української політичної думки. Його філософія мала великий вплив на ідейне спрямування українського націоналістичного руху як руху самостійницького, тобто національно-визвольного [11, с. 53; 12, с. 4].

Після завершення Другої світової війни з'явився стереотип, що його пропагувала радянська влада, який визначався терміном «українсько-німецькі буржуазні націоналісти». Тим самим підкреслювалося, що український націоналізм – поняття тотожне німецькому фашизму [13, с. 472].

У сучасному розумінні теж зберігається негативний зміст терміна «націоналізм», оскільки його пов'язують із міжнаціональними конфліктами на пострадянському просторі, культом сили і війни. Визначальний вплив на формування такого ставлення українців до цього поняття має активна пропаганда, поширена російськими ЗМІ та вітчизняними високопосадовцями про надзвичайно шкідливий та небезпечний вплив націоналістичної ідеології. З одного боку, наголошується на тому, що вона розділяє народи, а з іншого – ставить під загрозу територіальну цілісність колишніх радянських республік.

На нашу думку, всі ці інтерпретації односторонні і не розкривають сутності цієї категорії, адже «націоналізм» – це форма колективної свідомості, політична доктрина (ідеологія), політичний рух, світогляд.

Процес розвитку національної свідомості українців та націоналізму як світогляду ідеологи національно-визвольного руху вважали самодостатнім. Вони відкидали можливість запозичення теоретичних та практичних засад ззовні, визнавали наявність певного генетичного коду нації, який визначає наперед весь її внутрішній розвиток. Стверджувалося, що закономірним є сам факт розвитку українського націоналізму, а всі зовнішні впливи – це лише низка випадковостей, які заважали чи, навпаки, сприяли його внутрішньому розвитку.

Процес формування ідеології ОУН слід віднести до першої половини 1920-х років, коли сам термін «український націоналізм» починав уживатися на побутовому рівні. У цей час з'являються засадничі праці, які вплинули на формування націоналістичної ідеології: С. Рудницького «До основ українського націоналізму» (1921 р.), В. Старосольського «Теорія нації» (1922 р.) та ін. Кульмінацією стало формування в 1925 р. Легії українських націоналістів та ОУН (у 1929 р.), які сповідували радикальний націоналізм [14, с. 125].

Масова політична еміграція після поразки української революції призвела до локалізації учасників національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях та в країнах Західної Європи. Під впливом світових тенденцій (поява тоталітарних держав), а також на підставі аналізу невдалої боротьби за державність склалася теорія «інтегрального націоналізму», яка почала відігравати провідну роль в українському націоналізмі 1920–1930-х рр. Як стверджував Ю. Липа, поразка національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. «розбудила великі шукання нових історичних обривів», щоб протидіяти «деградації і приниженню значення національної ідеї з боку соціалістичних доктринерів» [15, с. 4].

Аналізуючи тодішню політичну ситуацію, П. Дорожинський стверджував, що нестабільність у Європі, непопулярність демократичних поглядів та поширення радикальних ідей в Україні пояснювалася поширенням двох авторитарних ідеологій – комуністичної та фашистської. Стабільні демократії англійського і французького типу були далеко від України в той час, як тоталітарні держави включали частину українських територій або перебували в безпосередній близькості до її кордонів [16, с. 203].

Ідеологічні напрацювання прискорили процес організаційного становлення радикальних партій правого спрямування на Галичині і Волині. Провідну роль у поширенні націоналістичної ідеології в 1920-х рр. відіграла Українська військова організація (УВО), що її створили колишні воїни армії Української Народної Республіки. Її керівником та організатором став Є. Коновалець. Згідно із твердженням ідеолога українського націоналізму О. Бойдуника УВО ставила собі за мету утвердити у свідомості українського населення тезу, що найвищою людською цінністю є нація. «Народ-нація» може жити повноцінним життям лише у власній державі, яку потрібно здобути в безкомпромісній боротьбі, не сподіваючись на сторонню допомогу чи міжнародну підтримку. Для цього не обов'язково вступати до лав УВО, а потрібно передусім зберігати і плекати українську самобутність, не допускати іноземців до опанування будь-яких життєво важливих ділянок державного життя без огляду на переслідування і можливість втрати особистої свободи чи життя [17, с. 361].

Визнаючи здобуття державності самоціллю української нації, націоналісти виступали за непримирну боротьбу з усіма іноземними режимами, що існували в межах українських земель. Отже, йшлося про національну революцію проти польської, московської, румунської і чехословацької

окупаційної влади. Висувалася теза про «перманентну», тобто безперервну революцію, яка має тривати до моменту здобуття Україною незалежності.

У досліджуваній період теорія українського націоналізму сформувалася як тоталітарно-елітаристська. Особливої уваги заслуговує концепція «інтегрального націоналізму» як уособлення ідеології Організації українських націоналістів. Таку назву традиційно застосовують до українського радикального націоналізму 1920–1930-х рр., хоча самі представники цього напрямку використовували інші самоназви: «організований націоналізм», «революційний націоналізм». Отже, назву «інтегральний націоналізм» слід уживати як умовну. Вперше цей термін виник у Франції на початку ХХ ст. і застосовувався для ідентифікації радикального напрямку французького націоналізму, в якому були тісно переплетені елементи тоталітаризму й монархізму. До наукового обігу цей термін увів К. Гейз.

Д. Армстронг визначив характерні ознаки «інтегрального націоналізму», серед яких [18]: віра в те, що нація – це найвища цінність, якій мають бути підпорядковані усі інші; апеляція до містичної ідеї єдності всіх особистостей, що складають націю і мають спільні біологічні характеристики або необоротні наслідки спільного розвитку; підпорядкування раціональної аналітичної думки «інтуїтивно правильним» емоціям, ірраціональності; наявність харизматичного лідера чи еліти націоналістів-ентузіастів, які вважаються уособленням «волі нації»; культ дії, війни та насильства, які вважаються вираженням «вищої біологічної життєздатності нації».

Для українського інтегрального націоналізму ці ознаки теж характерні. Отже, він розвивався, беручи за зразок європейські ідеологічні напрацювання, підстосовуючи їх під українські реалії.

Одночасно існував дещо відмінний варіант радикального українського націоналізму, так званий донцовський, або «чинний», націоналізм. Між ними було багато спільного, хоча існувала низка суттєвих відмінностей. Інтегральний націоналізм, який став офіційною ідеологією ОУН, пропонував певну конструктивну програму і мав риси систематичного світогляду, політичної доктрини, був досить гнучким та з часом трансформувався в бік демократизації. Націоналізм Д. Донцова не був цілісною політичною концепцією і являв собою набір емоційних закликів, які часто не утворювали якоїсь системи. Звичайно, це мало неабиякий вплив на формування світогляду української молоді, готувало ґрунт для майбутньої боротьби за суверенізацію України. Досить часто вони перепліталися, запозичуючи один в одного окремі елементи, але існували як цілком різні ідеології. Радянська історіографія часто ототожнювала їх між собою, називала фашистськими, не заглиблюючись у сутність, намагалася політично дискредитувати. Чи були в неї підстави вважати український націоналізм фашистським чи націонал-соціалістичним рухом?

Існує низка елементів, спільних для цих ідеологій: культ нації та сили, насильницькі методи у досягненні мети, сповідування принципів макіавеллізму (вища мета виправдовує засоби), харизма лідера та ін. Як зазначав М. Сціборський, «свою ідеологію націоналізм будує на максималізмі, здоровому егоїзмі, любові до свого, нетерпимості до ворожого й активізмі, здатному бути залізним тараном для розтрощення чужої сили, що хоче стати нації на перешкоді» [19, с. 78]. Загальнолюдські принципи справедливості, милосердя й гуманізму можливі лише, коли ґрунтуються на взаємності, тому вони не можуть застосовуватися до ворогів, бо інакше стануть джерелом внутрішнього розкладу й причиною національної поразки [20, с. 191].

Відомо також, що в ідеології ОУН були запозичення, узяті в італійському фашизмі, політична орієнтація на Б. Муссоліні та А. Гітлера, які виступали з ідеями ревізії Версальської системи та обіцяли новий «справедливий» лад у Європі, а в цьому контексті державність та територіальну цілісність розчленованим унаслідок Першої світової війни країнам, а отже й Україні. М. Сціборський хоча й заперечував наявність спільних рис в українській націоналістичній ідеології і фашизмі, але сам використовував концепцію «корпоративізму» у своїй теорії державного життя в межах «націоналістичної» (йдеться про ідею створення ієрархічної системи представництва соціальних та професійних груп під суспільним патронатом і контролем держави для забезпечення єдності нації) [19, с. 50–57].

П. Мірчук зауважував, що італійський фашизм (як антикомуністичний рух) викликав симпатію українських націоналістів, проте вони вважали його чужим витвором, непридатним для практичного використання. Автор наголошував, що фашизм та націонал-соціалізм з'явилися значно пізніше за ідеологію українського націоналізму, отже не можна говорити про наслідування чи програмні запозичення з боку ОУН [21, с. 113]. Загалом партійні ідеологи ОУН заперечували навіть загальновідомі факти щодо існування елементів антисемітизму в ідеології українського націоналізму 1920–1930-х рр.

Спроби ОУН налагодити взаємодію з фашистським урядом Італії, постійні контакти з німецькими спецслужбами напередодні Другої світової війни, тимчасова співпраця з окупаційною адміністрацією провокували сприйняття українських націоналістів як пособників фашистів. Подібні звинувачення пропагувала радянська історіографія, стверджуючи тезу про тотожність понять «фашизм» та «націоналізм». Такі формулювання не підтверджувалися науково, а констатувалися як факт.

На нашу думку, фашизм – це ідеологія, яка виникла в економічно розвинутих, суверенних державах. Причинами її появи стало погіршення соціально-економічних умов проживання населення, втрата територіальної цілісності, принизливі умови миру після поразки в Першій світовій війні, поширення комуністичної ідеології в Європі. Натомість український варіант націоналізму з'явився значно раніше в аграрному, економічно відсталому суспільстві. Хоча він і зазнав зовнішніх впливів, але не запозичив теорії расизму. Отже, про тотожність понять не йдеться. Подібною думки дотримуються С. Кульчицький: «...На відміну від нацизму..., український націоналізм не мав ознак расизму. Його провідний елемент становила любов до нації. Український націоналізм був поняттям, адекватним патріотизмові... Екстремізм українських націоналістів стосувався не стільки ідеології, скільки методів боротьби. Він диктувався тогочасними обставинами життя й дійсності українських політичних сил...» [22, с. 303–304].

Питаннями ідеології, тактики та стратегії займався Провід українських націоналістів. Для досягнення кінцевої мети – побудови УССД – визначались революційні методи, у процесі боротьби передбачалося впровадити інститут національної диктатури, а державу мав очолити вождь нації, який передасть владу в державі після ліквідації зовнішньої загрози демократично обраному парламенту. Таким диктатором мав стати голова Проводу ОУН. Передбачалося три етапи державотворення (всеукраїнська революція, диктатура вождя нації, перехід до демократії). На першому етапі голова держави мав забезпечити умови для створення вищих законодавчих органів влади на основі «організованих суспільних верств з угляданням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до Української Держави» [23, с. 159–160]. На другому етапі новостворений парламент мав обрати голову держави, який призначить виконавчу владу, відповідальну перед ним та вищим законодавчим органом влади. Тобто йшлося про парламентсько-президентську республіку. Основою адміністративного устрою УССД мало стати місцеве самоврядування. На третьому етапі кожен край повинен був створити свій представницький законодавчий орган та систему виконавчої влади, які мали творитися «місцевими організованими суспільними групами» [23, с. 159–160; 24, с. 105].

Програма ОУН, прийнята у період 1929–1939 рр., передбачала побудову держави з монопартиійною структурою та елементами корпоративної системи на зразок італійської, але існували серйозні розбіжності між теорією та практикою. Під час Другої світової війни ідеологія організації формувалася як «демократичний націоналізм». Така тенденція була виявом внутрішніх суперечностей всередині організації, зміною політичної ситуації в Україні у зв'язку з наступом Червоної армії, виявом внутрішніх тенденцій. Отже, про фашистську чи націонал-соціалістичну сутність українського націоналізму не йдеться, а «інтегральний націоналізм» і споріднений з ним «чинний націоналізм» Д. Донцова були специфічними виявами, формами загального явища під назвою «український націоналізм» [25, с. 456].

Окресливши поняття нації та українського націоналізму, можна визначити змістове навантаження терміна «український національно-визвольний рух». Ідеолог українського націоналізму М. Мироненко в праці «Українська національна революція», яка була опублікована в Мюнхені в 1951 р., пояснює причини появи національно-визвольного руху так: «Спротив нації чужоземному поневоленню, асиміляції і знищенню, полягає в тому, що поневолена нація намагається всіма доступними їй засобами зберегти цілісність свого життєвиявлення, з метою утвердити свою владу на своєму просторі...

Цей процес в поневоленій нації ніколи не вигасає і триває як підсвідома дія, закорінена в традиції поневоленої нації. Коли цей півусвідомлений чин спротиву, що спирається на незабуту ще національну традицію, усвідомлюється в чин активної, свідомої волі, то маємо початок національно-визвольної боротьби» [26, арк. 37].

Висновки. Отже, виходячи із самої назви, характеризуємо цей рух як такий, що ґрунтується на ідеології українського націоналізму. В нашому випадку йдеться про «інтегральний» та «чинний» націоналізм, які займали провідні позиції в ідеології 1930–1940-х рр. На Волині діяли загони

Організації українських націоналістів обох спрямувань – бандерівського та мельниківського, Фронт української революції під проводом В. Яворенка (справжнє ім'я Тиміш Басюк), а також підрозділи Поліської січі – УПА Т. Боровця, які беззаперечно можна віднести до національно-визвольного руху.

Отже, націоналізм не був інтелектуальним витвором української нації, а виник як європейське явище, напрям в ідеології. Більшість дослідників пов'язують його появу із поширенням ринкових відносин та процесами модернізації. Таким чином, періодом виникнення націоналістичної ідеології можна вважати модерну добу, а місцем – Європу. Саме звідси націоналістична ідеологія почала потрапляти на українські землі, поділені між двома імперіями. Підпорядкування метрополії робило статус української політичної та інтелектуальної еліти хитким, невизначеним та вразливим. Тому націоналістична ідеологія знайшла масову підтримку, розвинулася у своїх найбільш радикальних, тоталітарно-сепаратистських формах.

Джерела та література

1. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської області), ф. Р. 30, оп. 1, спр. 12, 5 арк.
2. Стасюк О. Пресові видання ОУН, УПА, УГВР / О. Стасюк // Українська Повстанська Армія (в боротьбі проти тоталітарних режимів). – Львів : Центр досліджень визвольного руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 2004. – С. 331–357.
3. Донцов Д. Підстави нашої політики / Дмитро Донцов. – Відень : [б. в.], 1921. – 103 с.
4. Держархів Рівненської області, ф. Р. 30, оп. 1, спр. 16, арк. 41–54.
5. Державний архів Служби безпеки України (далі – Держархів СБ України), ф. 13, спр. 372, т. 11, арк. 55–75.
6. Держархів СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 11, арк. 462–482.
7. Коваль М. ОУН-УПА і Німеччина / М. В. Коваль // Українська Повстанська Армія і національно-визвольна боротьба в Україні у 1940–1950 рр. : матеріали Всеукр. наук. конф., 25–26 серпня 1992 р. – К. : Ін-т історії України НАН України, 1992. – С. 201–223.
8. Іваненко І. Український народ / І. Іваненко // Мала енциклопедія етнодержавознавства / відп. ред. Ю. І. Рижмаренко. – К. : Генеза ; Довіра, 1996. – 942 с.
9. Грушевський М. Народностям України / Михайло Грушевський // Великий українець. – К. : [б. в.], 1992. – 107 с.
10. Вассиян Ю. Суспільно-філософські нариси / Юліан Вассиян. – Чикаго : [б. в.], 1955. – 156 с.
11. Націоналізм. Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Наук. т-во ім. В. Липинського ; Смолоскип, 2006. – 684 с.
12. Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. – Львів : [б. в.], 1926. – 271 с.
13. Мануїльський Д. Українсько-німецькі націоналісти на службі у фашистської Німеччини / Дмитро Мануїльський. – К. : Укр. держ. вид-во, 1945. – 24 с.
14. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920-х – 1950-х рр. / Володимир В'ятрович // Український визвольний рух : наук. зб. / ред. кол. : В. В'ятрович, Р. Грицьків (відп. ред.), Я. Дашкевич [та ін.]. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Центр дослідів визвольного руху, 2007. – Зб. 9. – С. 61–82.
15. Липа Ю. Чорноморська доктрина / Юрій Липа. – Краків : [б. в.], 1940. – 4 с.
16. Дорожинський П. Дмитро Донцов – критика деяких його поглядів на націоналізм / П. Дорожинський // ОУН: минуле і майбутнє. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1993. – 203 с.
17. Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації Українських Націоналістів / О. Бойдуник // Євген Коновалець і його доба. – Мюнхен : [б. в.], 1974. – 361 с.
18. Armstrong D. A. Ukrainian Nationalism / D. A. Armstrong. – New-York, 1963. – 361 s.
19. Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. – Париж : [б. в.], 1935.
20. Гринів О. Українська націологія між світовими війнами : іст. нариси / Олег Гринів. – Львів : Світ, 2008. – 432 с.
21. Мірчук П. Нарис історії Організації українських Націоналістів. – Т. 1 : 1920–1939 рр. / Петро Мірчук ; за ред. С. Ленківського. – Мюнхен ; Лондон ; Нью-Йорк, 1968. – 642 с.
22. Кульчицький С. В. Акт 30 червня 1941 року / С. В. Кульчицький // Проблема ОУН-УПА : попередня історична довідка. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2000. – 128 с.
23. Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. Т. 1 : 1927–1930 / Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Організація українських націоналістів, Фондація О. Ольжича, Бібліотека ім. О. Ольжича, ЦДАГО України / упоряд. : Ю. Чеченко, О. Кучерук. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 2005. – 480 с.
24. Книш З. Становлення ОУН / Зіновій Книш. – К. : Вид-во ім. О. Теліги, 1994. – 128 с.
25. Касьянов Г. Ідеологія Організації українських націоналістів / Георгій Касьянов // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія : іст. нариси / за ред. С. Кульчицького. – К. : Наук. думка, 2005. – С. 455–479.
26. Держархів СБ України, ф. 13, спр. 372, т. 11, арк. 37–54.